

Het 'Brokkenhuis' aan de Rozendaal

Henny van Dolder - de Wit

Armoede in Gouda

De vele instellingen van liefdadigheid die in de negentiende eeuw worden opgericht zeggen iets over de heersende armoede in die periode, ook in Gouda. Tot ver in de twintigste eeuw blijven ze actief. Neutraal of met een religieuze achtergrond, alle hebben als doel om de nood van behoeftige stadgenoten te verlichten. Zo zijn er in 1908 naast gerenommeerde instellingen als het Leger des Heils en het Rode Kruis tal van verenigingen die zich met de zorg voor de minder bedeelde naaste bezighouden. De vereniging 'Heil des Volks' zorgt dat kinderen extra voeding krijgen, het 'Genootschap voor Moederlijke Liefdadigheid' en de St.-Elisabethvereniging geven hulp aan behoeftige kraamvrouwen en de 'Vereniging Hulpbetoon aan Eerlijke en Vlijtige Armoede' verschaft werk aan huismoeders die extra inkomsten hard nodig hebben. Drie verenigingen, te weten de 'Maatschappij van Weldadigheid', dameskrans 'Tabitha' en de 'R.K. Liefdadigheidsvereniging' vervaardigen kledingstukken. De Werkinrichting tot Wering der Bedelarij biedt overdag onderdak aan mannen en vrouwen die voorheen bedelend door de straten gingen. Diverse kerkgenootschappen zorgen voor de eigen lidmaten, die worden 'bedeeld' met geld en/of voedingsmiddelen. Weer anderen beijveren zich om werklozen aan een baan te helpen.

In 1905 komt er een plan op tafel voor een geheel nieuw, maar niet minder doelmatig project: de oprichting van een 'Brokkenhuis' voor directe materiële hulp aan arme personen. Het wordt gevestigd aan de Rozendaal nummer 22. Het pand maakt nu deel uit van een vervallen rij huizen met drie eendere gevels. Ze staan geduldig en troosteloos te wachten tot ze worden gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Aan de overzijde van de straat staan al enkele woningen anno 2003, die met hun gedurfd uiterlijk nog moeten wennen aan wat in 1365 al wordt vermeld als Rosendaelstrate. Wie de vervallen huisjes goed bekijkt ziet tot zijn verrassing dat er vroeger bij de bouw van zulke eenvoudige woningen veel aandacht was voor detail. Jammer dat steeds meer van dergelijke geveltjes uit het centrum verdwijnen, waarmee de sfeer in straatjes als de Rozendaal voorgoed verdwijnt.

Het plan krijgt gestalte

Het initiatief tot oprichting van het Brokkenhuis komt van enkele leden van de (neutrale) vereniging Armenzorg¹, met als doel een huis te huren waar behoeftige personen gebruikte goederen, die kosteloos door burgers van de stad worden afgestaan, tegen zeer lage prijs kunnen kopen. Men denkt daarbij aan kleding, schoeisel, meubels, gebruiksvoorwerpen van huishoudelijke aard en gereedschappen -met elkaar brokken genoemd- die door een conciërge aan huis worden opgehaald. Drie personen, optredend als voorlopige commissie van het Brokkenhuis, leggen op 23 november 1905 hun ideeën voor aan bestuursleden van de vereniging 'Armenzorg'. Die hebben aanvankelijk hun bedenkingen en vragen zich af of het geen concurrentie betekent voor winkeliers en uitdragers in de stad, of dat misschien de weeldezucht van de armen wordt aangewakkerd, door hun tegen een lage prijs luxe artikelen aan te bieden. En... wat zijn de financiële consequenties voor 'Armenzorg' indien het project mislukt? Het eerste punt wordt snel weerlegd, maar luxe artikelen, daar zijn de commissieleden het over eens, die behoren alleen te worden verkocht op een vendu (openbare verkoping). Het financiële aspect achten zij voldoende gewaarborgd door de uitgifte van 150 renteloze aandelen van f 5,- per stuk. Aldus overtuigd stemt het bestuur van 'Armenzorg' in met de plannen.

Het BROKKENHUIS

in de Wilhelminastraat hoek Paradijs

ontvangt o.a. gaarne

Flesschen, Inmaak- en Beschuitbussen,
oud Papier, gebruikte Capsules, enz.

Alles hoe gering ook wordt op door begunstigers aan te geven tijd door een bediende afgehaald.

Advertentie uit de Goudsche Courant met de opwekking om 'brokken' (vergelijk het Franse 'brocante') af te staan.

De oprichting

Op 29 mei 1907 vindt in het kantoor van aannemer J.H. de Wilde aan de Lange Groenendaal 94 de oprichtingsvergadering plaats. Als voorzitter wordt gekozen C.J.C. Hoogendijk; commissaris van de exploitatie is boekhandelaar L.A.H. Quant en De Wilde krijgt een dubbelfunctie als secretaris en penningmeester. Laatstgenoemde, die een timmerfabriek aan de Bosweg heeft, is jarenlang de drijvende kracht achter het project. Er wordt een pand gehuurd aan de Rozendaal 22, dat eigendom is van de remonstrantse predikant H. van Assendelft. Het voldoet aan alle eisen, het enige nadeel is de grote vochtigheid in de verkoopruimte. En dan begint het zoeken naar een conciërge, die op de bovenetage wil gaan wonen. Men realiseert zich heel goed dat het welslagen van de onderneming grotendeels van hem afhankelijk zal zijn. Hij is het die met een kar de goederen aan huis ophaalt, ze repareert, schoonmaakt en verkoopt tegen contante betaling. Het Brokkenhuis zal geopend zijn op maandag en donderdag van 9.00 tot 16.00 uur, zaterdags van 6.00 tot 21.00 uur. Aan de gevel komt een reclamebord en de plaatselijke pers verklaart zich bereid alle advertenties gratis te plaatsen. De goederen, behalve oud papier, flessen en bloempotten worden, zodra ze geschikt zijn gemaakt voor de verkoop, genummerd en op lijsten genoteerd, waarna de commissie de verkoopprijzen vaststelt. De verkoop van oud papier vormt al gauw de voornaamste bron van inkomsten. Meer welgestelde burgers zijn ook welkom, voor hen gelden uiteraard hogere prijzen.

Harmen Wortman

Als conciërge wordt Harmen Wortman aangesteld, tegen een salaris van f 2,50 per week, met vrijstelling van huur en personele belasting en daarboven 10% van de bruto ontvangst. Hij zal tijdens zijn werk voor het Brokkenhuis herkenbaar zijn aan een uniformpet en krijgt hulp van een knecht. Wortman is overigens in Gouda geen onbekende, want sinds 1903 is hij de officiële stadsomroeper, een functie die hij tot 1933 zou uitoefenen. Daarvoor bekleedde hij al openbare functies als politieagent en conciërge van de Technische Avondschool aan het Paradijs. Als omroeper informeert hij, na enkele luide slagen op een koperen bekken, met zijn sonore stemgeluid het publiek over bijzondere gebeurtenissen, zoals de afslag van vis of het 'schuren van de grachten', zodat bewoners van laag gelegen huizen bijtijds maatregelen kunnen nemen als het water stijgt. Wortman is ook controleur bij de kermis, in die hoedanigheid krijgt hij tijdens de kermisweek ½ avonds vrijaf.

Op de eerste vergadering van het nieuwe jaar, 31 januari 1908, kan er met enige trots

een batig saldo van f 70,- worden gemeld. Van de 1125 genummerde artikelen, verdeeld in de categorieën kleding, meubelen, speelgoed, huishoudelijke artikelen, koperwerk en luxe artikelen, blijken er 679 te zijn verkocht. Het aantal begunstigers bedraagt 106 en 119 aandelen zijn aan de man gebracht. Ondanks deze moedgevende resultaten overweegt men toch een 'dienstreis' te maken naar Rotterdam of Den Haag, om te informeren hoe soortgelijke inrichtingen aldaar te werk gaan. Het verkopen van de artikelen vormt geen probleem, maar het is moeilijk om de voorraad kleding stabiel te houden. In het voorjaar van 1910 laat de commissie met de grote schoonmaak in aantocht duizend biljetten drukken voor bezorging aan de huizen, met het verzoek om overbodige goederen aan het Brokkenhuis af te staan. Misschien heeft Wortman vanwege zijn vele functies te weinig tijd om zich voldoende met het Brokkenhuis bezig te houden. Het bestuur verwijt hem al gauw een weinig constructieve aanpak en zijn administratie lijkt nergens naar, hetgeen de penningmeester veel extra werk bezorgt. De resultaten over 1910, 1911 en 1912 zijn zo teleurstellend, dat overwogen wordt de zaak op te heffen.

CONCIERGE.

WORDT GEVRAAGD een gehuwd
persoon als CONCIERGE voor het
Brokkenhuis

(Afdeling Armeenzorg) tegen een
salaris van f 7.— per week plus
provisie en vrije woning.

Schriftelijke aanbiedingen worden
gaarne spoedig ingewacht bij den
Secretaris-Penningmeester

Kattensingel 85, Gouda.

Een nieuwe conciërge

Men geeft echter de moed nog niet op, eerst probeert men per advertentie een geschikte vervanger te vinden voor Wortman. Dat levert maar liefst 88 sollicitaties op. De keus valt op de uit Schiedam afkomstige A. Nonner. Hij krijgt een weekloon van f 7,- met provisie en vrij wonen. Dit betekent een keerpunt in de geschiedenis van het Brokkenhuis, men pakt de reorganisatie voortvarend aan: het bestuur wordt uitgebreid met vijf personen en zes dames geven gehoor aan de oproep om reclame te gaan maken. Er komt een huishoudelijk reglement, een instructie voor de beheerder² en er zal opnieuw een circulaire aan de huizen worden bezorgd. Nonners vrouw krijgt een fors aandeel in de

De oproep voor een conciërge in de Goudsche Courant van 8 juli 1912, waarop zich 88 sollicitanten meldden.

werkzaamheden. De vochtigheid in het verkooplokaal gaat men bestrijden door er permanent een kachel te laten branden. En... het werkt, zodat een jaar later wordt geconstateerd 'dat het Brokkenhuis in een grote behoefte voorziet'. Maar het bestuur krijgt ook te maken met kritiek en tegenwerking. In 1913 bezorgen enkele rooms-katholieke winkeliers in Gouda aan de huizen een circulaire, waarvan de inhoud de commissie ten zeerste verbaast. De bespreking ervan beschouwt men als vertrouwelijk en wordt (helaas) als zodanig niet in de notulen vermeld. Alvorens op deze actie te reageren, wacht men af of die schadelijke gevolgen heeft voor de inzendingen aan het Brokkenhuis.

Over het functioneren van Nonner is men zeer tevreden, wat wordt uitgedrukt in een gratificatie van f 3,-. Wel wordt hem kwalijk genomen dat hij kort daarvoor zonder toestemming met zijn vrouw naar de begrafenis van een familielid is geweest. Als hem om uitleg wordt gevraagd antwoordt hij dat beiden bang waren dat dit van invloed had kunnen zijn op hun verzoek om een korte zomervakantie.

Tegenslag

Dan gooit de Eerste Wereldoorlog roet in het eten. De voorraad kledingstukken slinkt snel vanwege de grote toeloop van Belgische vluchtelingen die in Gouda verblijven. Met hulp van de Padvindersvereniging wordt verrassend veel kleding opgehaald, zodat in 1915 de voorraad weer op peil is. Nonner ontvangt vanwege de gestegen levensmiddelenprijzen zo lang de mobilisatie duurt 50 cent per week extra en een bonus voor alle door hem verrichte reparaties. Daarnaast krijgt hij 10% provisie van hetgeen tot f 800,- wordt ontvangen, voor een hoger bedrag 15%. De veranderde omstandigheden zijn oorzaak dat men ervan afziet om stappen te ondernemen richting de hiervoor genoemde rooms-katholieke winkeliers met hun opmerkelijke circulaire, met name tegen de chef van mode- en stoffenzaak Wisbrun & Liffmann. In een nieuwe folder zal worden benadrukt dat alles wat men aan de bode van het Brokkenhuis afdraagt 'ten goede komt aan allen die daaraan behoefte hebben, zonder onderscheid van godsdienst'. In 1916 zijn het opnieuw de padvinders, die met succes een grote voorraad kleding en schoeisel inzamelen.

De gevolgen van de mobilisatie drukken in toenemende mate hun stempel op het dagelijks leven. Het jaarverslag over 1917 begint met de woorden: 'Er behoort moed toe in deze zo zeer bewogen tijden zich te zetten tot het schrijven van een verslag over een instelling van weldadigheid. Immers, de noodtoestanden, geboren uit de grote wereldbrand die rondom ons laait, moeten zich doen gevoelen op alle zaken en dus ook zeker op de toestand van ons Brokkenhuis'. De grootste zorg betreft de dalende inkomsten uit de verkoop van oud papier en het gebrek aan voldoende voorraad kleding en schoeisel.

Op 23 juli 1920 wordt de oud-katholieke pastoor J.A. Roeseling voorzitter van de vereniging 'Armenzorg' en van de Brokkenhuiscommissie. Hij volgt daarmee zijn collega, pastoor W.G.T.C.M. Gol, op.



Pastoor J.A. Roeseling voor de preekstoel van de Oud-Katholieke kerk aan de Hoge Gouwe in juni 1945. Hij was de laatste voorzitter van het bestuur van het Brokkenhuis. Foto: SAHM.

Handel in detectiveromans

Op 22 september 1920 is er een bijzondere vergadering, want wat is gebleken? Nonner verkoopt ten eigen bate detectiveromans, die hij zelfs openlijk voor de ramen etaleert! De commissie vindt dit 'zeer verkeerd, daar het Brokkenhuis nu gevaar loopt de support te verliezen van degenen die hen tot dan toe steunden'. De conciërge, die om negen uur ter vergadering is ontboden, wordt aan de tand gevoeld en zegt dat hij heus niet de enige is die op dat ogenblik in genoemde romans handelt. Het lag helemaal niet in zijn bedoeling het Brokkenhuis te benadelen, maar hij wilde er in deze dure tijd graag wat bijverdienen. De voorzitter zegt 'dat de commissie zulke handel onmogelijk langer kan toestaan', waarop Nonner belooft die te staken.

Het Brokkenhuis overleeft de malaise, veroorzaakt door de Eerste Wereldoorlog, niet. Bovendien wordt het pand aan de Rozendaal verkocht. Nonner ontvangt gedurende één jaar een wekelijkse toelage van f 5,-. Zolang hij geen nieuwe betrekking heeft mag hij voor eigen rekening het oud papier ophalen en verkopen, waarvoor hij de kar met toebehoren mag gebruiken. Het Brokkenhuis wordt per 1 juli 1921 officieel opgeheven, Nonner krijgt de beschikking over alle nog aanwezige goederen en een bedrag ineens



Geheel rechts de drie panden aan de Rogendaal. In nr. 22 was het Brokkenhuis gevestigd. Foto: SAHM.

van f 130,-. Hij gaat aan de Boelekade nummer 44 wonen en wordt 'koekbakker'.

Late kritiek

De *Goudsche Courant* kondigt in slechts vier regeltjes de opheffing van het Brokkenhuis aan. Op 4 juli 1921 staat er in genoemde krant een bericht, onder het kopje 'Slecht op de hoogte', dat als volgt luidt: 'Het s.d. (sociaal-democratisch HvD) orgaan *Voorwaarts*, zaterdag jl. de opheffing van het Brokkenhuis vermeldend, zegt daarvan dat geen sterveling er een traan om zal laten, dat deze 'sociale instelling', welke voornamelijk van katholieke zijde in 't leven was geroepen, verdwijnt'. En het blad voegt er aan toe: 'Nu maar weer iets anders geprobeerd, zouden wij willen zeggen tegen onze katholieke socialerig doende medeburgers. Baat ook dat niet, schaden doet het evenmin'. De inzender van dit bericht is toch wel heel slecht op de hoogte', zo voegt de krant er aan toe, 'het 'Brokkenhuis' ressorteerde onder de vereeniging 'Armenzorg'.

En met dit weinig verheffende bericht eindigt de historie van deze toch wel bijzondere

instelling. Kort daarop verschijnt er een advertentie van de vereniging 'Liefdewerk Oud Papier', die haar pakhuys aan de Naaierstraat heeft. Die ziet kennelijk een gat in de markt en biedt aan 'zich gaarne te belasten met het ophalen van oud papier'.

Met dank aan Coretta Wijbrans die mij attent maakte op het archief van het Burgerlijk Armbestuur (SAHM ac 80, inv. nrs. 300 t/m 308), waarin de geschiedenis van het Brokkenhuis staat beschreven.

Noten

- Bestuursleden van de vereniging 'Armenzorg' in 1906 waren: J.W. Berkelbach van der Sprenkel, voorzitter (hervormd predikant), A. Wärtena, secretaris (idem), C. Luger, secretaris (apotheker), R. Moerkerk, penningmeester (hoofddcommissie ter secretarie), A.W. Roes, (leerlooier), G.J. Goedewaagen (brood- en beschuitbakker), P.W. Kamphuisen (banketbakker), W.G.T.C.M. Gol (oud-katholiek pastoor en later voorzitter Brokkenhuis), L.M. Rood (Israëliësch godsdienstonderwijzer), M.C. Hennequin (directeur van het postkantoor), H. van Assendelft (remonstrants predikant) en dr. J.W. de Grom (?).
- Instructie voor de beheerder van het Brokkenhuis (10 december 1912):
 - het Brokkenhuis is geopend alle werkdagen van ½ morgens 9 uur tot ½ avonds 8 uur en zaterdagavond tot 9 uur
 - de beambte haalt goederen op van 9 tot 12 uur en overigens elk uur dat hij ontboden wordt
 - de beambte en zijn vrouw zijn belast met het bijhouden van de registers, volgens gegevens van het bestuur
 - ze zijn belast met het rangschikken, repareren en schoonmaken van de ingekomen goederen (voorwerpen)
 - ze zijn belast met het verkopen der goederen voor de vastgestelde prijs
 - ze mogen alleen verkopen aan particulieren
 - de beambte doet wekelijks verantwoording van de gelden aan de penningmeester.